

правової бази, сприятливого інвестиційного клімату та відповідного бізнес-середовища, інвестиційний потенціал фінансово-промислових груп України повинен розглядатися як один з вагомих чинників росту капіталізації інтелекту держави.

Література

1. Колоколов В.А. Инновационные механизмы функционирования предпринимательских структур// Менеджмент в России и за рубежом. – 2002, № 1.
2. Федоренко А.А. Венчурний капітал: сьогодні і завтра// Збірка праць магістрантів Донецького національного технічного університету. – Донецьк: ДонНТУ. – 2002, вип. 1. – 942 с.
3. www.companion.ua.
4. Дагаєв А.А. Механизмы венчурного (рискового) финансирования: мировой опыт и перспективы развития в России// Экономика 21 века – 1999, № 1.
5. Яскевич А.Й. Державне регулювання розвитку венчурного бізнесу в інвестиційній сфері// Державне управління: теорія та практика. – 2005, № 1.
6. Гулькин П. Венчурный капитал. Джерело: Електронне видання "Корпоративний менеджмент" www.cfin.ru/investor
7. Статистичний щорічник України за 2005 рік/ За ред. О.Г. Осауленка. – Держком. статистики України, 2006.
8. Гулькин П.Г. Российская модель синергии: реструктуризация, модернизация, венчурное финансирование// Российское Экспертное Обозрение "Инновационная Россия". – 2003, № 6. – С. 236-238.
9. Statistics of Income Corporation, Income Tax Return Watch, 1983, P. 81.

УДК 338.242

П.Ю. Лазур – ВНЗ "Львівський кооперативний коледж економіки і права"

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

На основі узагальнення та систематизації досвіду реформаційних перетворень у ряді провідних країн світу в XX столітті показана можливість застосування теорії економічної еволюції до аналізу та теоретичного супроводу трансформаційних процесів пострадянського типу, встановлено базові положення, що повинні бути враховані при реалізації цих процесів в Україні.

P.Yu. Lazur – H.S. "Lviv cooperative college of economics and law"

The state regulation of the small and middle business

On the basis generalizing and systematizing experience reformation transformations in the number leading countries world in 20th century demonstrated the possibility of using theory of economical evolution to the analysis and theoretical accompaniment transformation processes of postsoviet type, formed the basis principles that one needs by realization this processes in Ukraine.

I. Вступ

У процесі поглиблення інституційних реформ необхідно уникати штучного протиставлення держави і ринку. Основним суб'єктом реформ політики економічного зростання та поглиблення інтеграційних процесів є держава. Водночас необхідно запобігати її надмірному втручанню у ті сфери, де це недоцільно. Українській економіці потрібне не відтворення адміністративних принципів управління і витіснення вже сформованих ринкових механізмів, а їх доповнення, удосконалення, зміцнення, посилення дієвості та ефективності.

На нинішньому етапі розвитку визначальним завданням держави є створення сприятливих інституційних і організаційних передумов реалізації стратегії європейської інтеграції, утвердження в Україні на основі європейських принципів і стандартів ефективної соціально-орієнтованої структурно-інноваційної моделі розвитку. Держава має попереджувати стихійні зміни ринкової кон'юнктури, забезпечувати гарантований рівень національної, у т.ч. економічної безпеки, зокрема надійну стабільність грошово-фінансового середовища, регулювати базисні макроекономічні відтворювальні пропорції. Необхідність зміцнення регулювальної функції держави продиктована з потребою істотного посилення її впливу на розвиток процесів, пов'язаних зі змінами соціальної структури суспільства, подоланням глибокої диференціації, підвищенням доходів населення, посиленням та зміцненням позицій середнього класу.

У сфері економічної політики у державі немає відповідальнішого завдання, ніж підтримка економічних галузей і виробництв, які вже сьогодні демонструють високий технологічний рівень і конкурентоспроможність, зміцнення позицій та створення максимально сприятливих умов для діяльності національних компаній у відкритому конкурентному середовищі [1, с.229].

Дослідженню теоретичних та прикладних проблем державного регулювання малого та середнього підприємництва присвячені праці відомих вітчизняних вчених, серед яких необхідно назвати насамперед Г.М. Білоуса, З.С. Варналія, Л.І. Воротіну, Я.А. Жаліла, Ю.І. Єханурова, Ю.О. Клочка, Т.В. Кондрачук, В.А. Кредісова, О.В. Кужель, І.С. Кузнецову, Д.В. Ляпіна, О.І. Микитюк, В.О. Сизоненка, Л.П. Хмелевську та ін. Регіональні аспекти розвитку малого підприємництва найбільш детально розглянуті в роботах З.С. Варналія, С.М. Демченка, І.С. Кузнецової, А.П. Павлюк [2, с. 98-209].

II. Постановка завдання

Питання регулювання малого та середнього підприємництва є надзвичайно актуальними як у контексті зміцнення позитивних економічних тенденцій, так і у контексті реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розглянути проблеми формування та реалізації державної політики сприяння розвитку малого підприємництва, яка в умовах перехідного періоду повинна бути на порядок вищою, ніж в усталених, економічно стабільних суспільствах із інституційною завершеністю суспільного устрою.

III. Результати

Перспективи посилення регулювальної функції держави повинні оцінюватися в аспекті здійснення ключового завдання – поглиблення ринкової трансформації економіки. Йдеться про сприяння становленню такої ринкової економіки, де в основі економічної мотивації був підприємницький інтерес, а підприємець, ділова людина стали її головною рушійною силою. Держава повинна перейти від управління малим і середнім (МСП) до служіння йому, до надання йому допомоги. Йдеться про реалізацію нової філософії демократичної влади: держава надає підприємцям, особливо малим і середнім, якісні послуги.

2004 р. рівень тінізації економіки становив 34,1 % від ВВП [1, с. 232]. Тінізація економіки означає тінізацію МСП. Наявний рівень тінізації економі-

ки і підприємництва дійшов тієї небезпечної межі, коли можна говорити про існування системи розширення, а не простого чи звуженого відтворення тіньових економічних відносин в Україні. Значні масштаби тіньової економічної діяльності позначаються на обсягах і структурі ВВП, гальмують соціально-економічні реформи, спотворюють офіційні дані про стан економіки. За оцінками експертів, втрати держави від тінізації доходів щорічно перевищують 12-13 млрд. грн. Від незареєстрованої діяльності та незадекларованих доходів населення Пенсійний фонд щорічно недоотримує 2-3 млрд. грн. [1, с. 233].

Держава повинна змусити тіньові капітали працювати на зростання економіки і примноження національного багатства. Необхідними передумовами цього є створення сприятливого клімату для розвитку підприємництва, розмежування влади, власності та фінансів. Суб'єкти господарювання повинні мати всі можливості для самостійної легальної прибуткової діяльності, планування та прогнозування перспектив її розвитку.

МСП потребує реальної економічної свободи. Якщо у попередньому десятиріччі основні акценти у сфері приватизації робилися на кількісні перетворення, то тепер, коли сформовано критичну масу приватної власності, першочерговим стає надання реальних гарантій її недоторканності. У секторі МСП України зосереджено чималий інтелектуальний потенціал та інтелектуальна власність. Тому пріоритетним напрямом державної інституційної політики і регулювання є впровадження сучасних правових та організаційних механізмів захисту прав на інтелектуальну власність. Необхідно забезпечувати захист інтелектуальної діяльності від недобросовісної конкуренції, незаконного відчуження, підробок та обмеження прав у виробничій, науковій, літературній і художніх сферах.

Водночас стратегія економічного зростання і глибокого технологічного переоснащення виробництва потребують концентрації та централізації національного капіталу, формування потужних виробничих комплексів – національних і транснаціональних корпорацій, фінансово-промислових груп, холдингових компаній, створення навколо них розгалуженої мережі дочірніх фірм, малих і середніх підприємств.

Державний сектор економіки, який охоплює певну сукупність малих, середніх і великих підприємств, має функціонувати на основі ринкової мотивації та прибутковості. Окрім цього, держава повинна оптимізувати обсяги і структуру державного сектора економіки, запровадити ефективні принципи управління ним, посилити контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств з державною власністю.

Нині в Україні корпоративний сектор становить 75 % ВВП і охоплює 17 млн. індивідуальних акціонерів. Окрім того, корпоративний сектор включає 12,1 тис. ВАТ і 22,2 тис. ЗАТ, 261,2 тис. ТзОВ, 4,1 тис. інших господарських товариств [175 с. 241]. Кожне друге акціонерне товариство за результатами роботи 2003 р. було збитковим [1, с. 242].

Середні і дрібні підприємці, громадяни-підприємці щораз більше вимагають від держави цілеспрямованіших і ефективніших зусиль у справі захисту та реалізації майнових прав, забезпеченні недотриманості їхньої власності на житло, земельні ділянки, акції та банківські вклади.

Вагомим розсадником МСП в Україні є кооперативний сектор економіки. На початок 2004 р. у країні налічувалось близько 30 тис. кооперативів, із них: 1,7 тис. споживчих товариств, 265 млн. спілок і 128 кредитних спілок [1, с. 246]. Масштаби і темпи формування кооперативного сектора в Україні значною мірою залежать від розвитку системи кооперативів чотирьох видів: сільськогосподарських, споживчих, кредитних і соціального обслуговування (соціальні поліклініки, аптеки, будинки для людей похилого віку та ін.).

Сьогодні у легкій промисловості України 2/3 загальної кількості підприємств становлять малі підприємства, хоча їх показники обсягу виробництва не значні. У галузі близько 800 тис. великих і середніх підприємств становлять багатогалузевий комплекс, що включає повний цикл технологічно пов'язаних виробництв. Практично всі підприємства галузі (98 %) діють у недержавному секторі.

У роки економічної кризи підприємства легкої промисловості не могли витримати зовнішньої конкуренції, пов'язаної передусім з політикою беззастережної лібералізації внутрішнього ринку. У результаті частка продукції легкої промисловості у структурі промислового виробництва скоротилась у 8 разів: з 10,8 % 1990 р. до 1,3 % – 2003 р. [1, с. 178]. Однак у 2000-03 рр. у галузі легкої промисловості спостерігалось зростання виробництва. Надзвичайно жорстка конкуренція стимулювала глибоку реструктуризацію підприємств, покращення їх маркетингової роботи, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Це сприяло поверненню довіри споживачів до вітчизняних товарів, що почало зміцнювати позиції виробників на внутрішньому ринку. Конкурентоспроможність галузі підтверджується істотним зростанням експорту. За останні роки сформувалось активне сальдо у зовнішній торгівлі товарами легкої промисловості. Продукцію легкої промисловості експортують переважно за давальницькою схемою.

Тривожні тенденції демонструє МСП у сільському господарстві. 2003 р. 67 % валової продукції вироблялось у господарствах населення. Проте ці господарства через малі розміри є консервативними до НТП і сучасної організації агробізнесу, не здатні формувати мінімально необхідні партії стандартизованої продукції, яких потребує внутрішній і зовнішній ринки. Серед сільськогосподарських підприємств частка збиткових становить 54 %, а рівень зношеності тракторів – 71 %, комбайнів – 73-98 %. Потреба сільськогосподарських підприємств у довготермінових кредитах покривається лише на 2 % [1, с. 182].

Усе вищенаведене переконує у необхідності та актуальності ґрунтовного дослідження проблеми державного регулювання малого і середнього підприємництва.

Українська економіка на старті ринкових перетворень опинилася у стані тотальної розбалансованості. Це пояснюється двома обставинами: тим, що успадкована від СРСР економіка була надзвичайно незбалансованою, і тим, що у перші роки незалежності (аж до початку 1999 р.) структурний розвиток був пущений на самоплив. Самоусунення держави від керівництва

структуротвірними процесами спричинилося до подальшої структурної деградації української економіки, поглиблення в ній кризових явищ.

Науково доведено, а практикою підтверджено, що ринковий механізм сам по собі (в режимі "невидимої руки") не здатний сформувати здоровий склад економіки. В умовах стихійного розвитку під впливом короточасних факторів здебільшого виникає структурна дезорієнтація. Тому одним із найважливіших завдань держави в галузі економіки є розроблення та проведення спеціальної структурної (промислової) політики. Для українського уряду це завдання є першочерговим і нагальним. Чим швидше запрацює ця політика, тим меншими будуть суспільні втрати, тим скоріше і енергійніше відбудеться економічне відродження. Без реструктуризації господарства його кризи подолати неможливо.

Структурна політика має на меті формування таких виробничих співвідношень, які створили б умови для довготривалого розвитку. Проведення ефективної структурної (промислової) політики передбачає здійснення таких заходів:

- державне планування структурних змін;
- опрацювання чіткої і обмеженої (виходячи із скрутного фінансового становища країни) системи пріоритетів;
- державне фінансування реструктуризації економіки та державне стимулювання інвестиційного процесу, пошук джерел інвестицій, в т.ч. і зарубіжних;
- здійснення активної конкурентної політики.

Структурні перетворення не обмежуються макрорівнем, а відбуваються і на мезорівні. Ринкова трансформація вимагає і ринкової перебудови галузі, переходу від змонополізованої до конкурентної структури. Цей процес не може здійснитися стихійно, а вимагає свідомого державного управління. Воно реалізується за допомогою політики демонополізації економіки та конкурентної політики. Їх завдання полягає у формуванні конкурентних господарських підрозділів, захисті економічної конкуренції. Західна економічна наука в останні десятиліття приділяє все більше уваги структурній впорядкованості галузі, пов'язуючи з цим ефективність її функціонування. Тому з'являється новий аспект державної економічної політики – галузева політика.

Теоретично і практично доведена висока ефективність конкурентних ринків. Встановлено, що конкуренція є найефективнішим способом економічного контролю. Головна причина господарських успіхів таких країн, як Японія, Італія і Німеччина, полягає у підтриманні ефективної конкуренції, проведенні жорсткої антимонопольної політики. Водночас Україна успадкувала від СРСР високомонополізовану економіку, наскрізь пронизану найгіршим видом монополізму – адміністративним. Це зумовило існування ринків продавця, на яких панує диктат виробника. Тому одним із першочергових заходів молодої Української держави стає політика демонополізації.

Демонополізація економіки складається з двох напрямів: 1) реструктуризації підприємств і 2) заходів усунення обмежувальної практики, полегшення доступу на ринки нових фірм. Світовий досвід показує, що демонополізація сама собою ще не створює ринкового середовища. Тому із її завершенням, а подеколи і поряд стає необхідним проведення спеціальної конкурентної політики. Остання повинна знешкоджувати постійні монополістичні

рецидиви, не допускати недобросовісної конкуренції, формувати умови для ефективної змагальності. Саме ці заходи становлять основу антимонопольної практики індустріально розвинутих країн світу.

Українському уряду при проведенні антимонопольної політики необхідно рахуватися із сучасними світовими реаліями: глобалізацією господарських процесів, зростаючою міжнародною конкуренцією не лише на світових, а й на внутрішніх ринках (в умовах "відкритості" економік). За цих умов протистояти агресивним іноземним виробникам здатні лише фінансово потужні підприємства, олігополістично впорядковані галузі. Тому антимонопольна селекція фірм повинна здійснюватися за "правилом розумного підходу". Концентрація нині не є ознакою монополізації, нею стає монополістична практика, зловживання домінуючими позиціями на ринках.

Важливим елементом народногосподарської структури виступають МСП. Сучасну змішану економіку можна трактувати як таку, що складається з двох базових секторів: великого та малого бізнесу. Їх оптимальне співвідношення забезпечує ефективний розвиток економіки, її соціальну спрямованість. Величина підприємств, співвідношення великих, середніх і малих визначаються характером економічної системи. Формування постіндустріальної моделі ринкової економіки перетворює зростання чисельності та ролі МСП у сучасну світову тенденцію. Наявність потужного сектора малого та середнього підприємництва розглядається як невід'ємна складова цивілізованого життєзабезпечення.

Важливою проблемою країн з трансформаційною економікою є недорозвинутість сектора малого бізнесу. Командна система залишила їм у спадок великі заводи, більшість з яких у ринкових умовах стали нежиттєздатними. І, зокрема, тому, що вони не мають васального оточення у вигляді МСП. Розвиток останніх в Україні значно ускладнений відсутністю належного розгалуженого законодавства (як це є в розвинутих країнах, зокрема Японії), дискримінацією з боку урядових структур, відсутністю дійової фінансової підтримки. Можна констатувати, що необхідність і важливість МСП в Україні ще по-справжньому не усвідомлена. Потрібний реальний державний протекторат над МСП, спеціальна економічна політика, спрямована на сприяння розвитку та підтримку малого бізнесу. Взірці такої політики є, її потрібно вивчати творчо, і з урахуванням національних та історичних особливостей, застосовувати. У пострадянських країнах МСП виникають двома шляхами: перетворенням державних підприємств у приватні чи приватно-колективні (шляхом приватизації) і утворенням нових приватних підприємств. Перша можливість в Україні була використана й дала певні позитивні результати. Проте кількість МСП залишається вкрай малою, явно недостатньою. Успіх можуть забезпечувати новостворені підприємства. Для їх виникнення необхідно створити сприятливий підприємницький клімат. Без цього Україні не вдасться подолати соціально-економічні труднощі, досягти швидкого і стабільного економічного зростання.

IV. Висновки

Соціально-економічна ринкова трансформація, що відбувається у колишніх соціалістичних країнах і в Україні, є безпрецедентним явищем і не має прямих аналогів в історії. Ми є першопрохідцями на цьому незвіданому

та складному шляху, нам доводиться долати величезні труднощі. Вони, по-перше, пов'язані із переходом від структурно незбалансованої, неефективної командної економіки, додатково травмованої територіальним дисбалансом внаслідок відділення України від союзного народногосподарського комплексу, до ринкової впорядкованої та конкурентоспроможної. По-друге, вони викликані формуванням ринкової системи виробничих відносин, творенням адекватних їй політичних та господарсько-правових інституцій.

Розбудова нового суспільного ладу є свідомим історичним вибором і мусить відбуватися керовано. Загальне керівництво трансформаційними процесами покладається на державу, якій належить створити їх ідеологію, переконати суспільство у доцільності та невідворотності перемін, організувати їх практичне здійснення. Все це вимагає наукового супроводу, розроблення відповідної теорії. Попри численні публікації у вітчизняній та зарубіжній пресі все ж доводиться визнати відсутність цілісної економічної теорії трансформації централізованої планової економіки в ринкову.

Ринкова трансформація закономірно розпочинається із роздержавлення і приватизації та формування на їх основі ринкової системи власності, в якій провідна роль належить приватній власності – індивідуальній та груповій. Проте у змішаній економічній системі, до якої ми прагнемо, залишається вагомий державний сектор, на базі якого формується державне підприємництво. Йому належить виконати важливі, незамінні функції у розв'язанні проблем перехідного періоду. Теоретично доведено й підтверджено економічною практикою об'єктивну спроможність державного підприємництва до ефективного господарювання у конкурентному середовищі. При цьому необхідно брати до уваги не лише суто ринкову, але й соціально-економічну (народногосподарську) ефективність. Це вимагає розроблення особливої стратегії щодо розвитку державного підприємництва, кваліфікованого управління ним. Останнє належить розглядати не лише як постачальника суспільних та квазісуспільних благ, як джерело надходжень до державного бюджету, а й як базу для регулювання економіки, провідника державної соціально-економічної політики.

Аналіз показав, що за період 1991-2000 рр. в галузевій структурі промисловості України не відбулося прогресивних зрушень, радше навпаки – мало місце її подальше погіршення. Досі немає програми структурної перебудови економіки, Міністерство промислової політики то створюється, то ліквідується (перетворюється у комітет). З цього можна зробити висновок про недооцінку урядовцями значення структурної проблематики. Науково доведено, що лише структурно впорядкована економіка здатна забезпечити стійку та тривалу динаміку. Додатковий та достатньо відчутний імпульс розвитку може забезпечити зростання "малого бізнесу". У розвинених країнах він створює 50-60 і більше відсотків ВВП. Його недорозвинутість в Україні свідчить про великий потенціал економічного піднесення, що криється в малому та середньому підприємстві. Це означає, що до першочергових завдань влади належить стимулювання та підтримка МСП, його трактування як істотного чинника господарського зросту.

Зазначені завдання та програми можуть бути успішно реалізовані лише в умовах відкритого суспільства та "відкритої" економіки. Сучасний сві-

товий техніко-технологічний та соціально-економічний прогрес базується на міжнародній співпраці та міждержавних обмінах. Успіх окремої країни залежить від успішності її інтеграції у світовий господарський простір, включення у міжнародний поділ праці. Участь у світових господарських структурах забезпечує не лише доступ до планетарної скарбниці досвіду та знань, а й отримання частки так званого світового доходу.

Найсильнішим аргументом у цій справі є конкурентоспроможність – товару, підприємства, галузі і національної економіки. Існуючі світові рейтинги відводять поки що Україні останні місця серед індустріальних держав. А це означає, що поки що шанси країни на завоювання власних "ніш" на світових ринках невеликі. Зовнішньоторговельні успіхи останніх років (значна експортна квота, позитивний торговий баланс) доволі крихкі і залежать значною мірою від світової кон'юнктури та політики торгових партнерів. Стабільний поступ у зовнішньоекономічній сфері вимагає включення у світові господарські структури (як-то СОТ, ЄАВТ, ЦЕФТА, ЄС), формування здорового експортного потенціалу і облагороджування на цій основі експорту, енерго- та ресурсозбереження, імпортозаміщення тощо.

Масштабність проблем трансформаційного реформування, складність їх розв'язання свідчать на користь активної ролі держави в цих процесах. Світовий досвід показує, що на поворотних етапах національної історії соціально-економічна роль держави завжди зростає. Архітектоніка сучасної змішаної економічної системи достатньо скомплектована й при її розбудові держава виступає не лише натхненником та організатором, а й безпосереднім учасником, створюючи ефективно діючий суспільний сектор, акумулюючи та інвестуючи кошти у провідні галузі економіки, забезпечуючи належні капіталовкладення в людський капітал.

Теоретично роль держави в умовах перехідного періоду повинна бути на порядок вищою, ніж в усталених, економічно стабільних суспільствах. Останнім притаманна інституційна завершеність суспільного устрою, наявність цілої низки "вмонтованих" стабілізаторів, які значною мірою забезпечують автоматичне регулювання і стабільність розвитку. Хоча й тут функції держави є значними, демонструючи при цьому тенденцію до зростання. У перехідній українській економіці бракує і першого, і другого. І це повинна компенсувати держава збільшуючи частку свідомих дій у соціально-економічному процесі. Додатковим стимулом державної активності є інверсійний характер перебудовчого процесу, що характеризується порушенням нормального (природного) розвитку подій, як це має місце при поверненні від командно-адміністративної економічної системи до змішано-ринкової. Висока частка державної участі в розвитку соціально-економічних процесів зберігається протягом усього перехідного періоду.

Література

1. **Стратегія** економічного і соціального розвитку України (2004-2015). Шляхом Європейської інтеграції/ Автор кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 416 с.
2. **Розвиток** підприємництва в Україні. – К.: Нора-друк, 2003. – 248 с.